

Bilim Dilinde Bitlis'in Adının Verildiği Bitkiler

Arş. Gör. Mehmet FIRAT

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Biyoloji Bölümü

Geçmişten günümüze birçok yabancı ve yerli botanikçi Bitlis ili ve çevresinde Floristik (bitki türleriyle ilgili) araştırmalar yapmışlardır. Bitlis bitkilerden ilk bahseden ünlü seyyah Evliye Çelebi'dir. Daha sonraki dönemlerde yabancı botanikçilerden Förodin, Kronenburg, Hand-Mazz, Davis ve Polunin gibi dünyaca ünlü birçok botanikçi Bitlis ilinde bitki örnekleri alarak dünyanın birçok herbaryumuna (bitki müzesine) koymuşlardır. Tarihten günümüze Bitlis ilinde yapılan floristik çalışmalar sonucu tespit edilen bitki türü sayısı yaklaşık 1200 ve bunların 170 Endemik (Yöreye has-başka yerde bulunmayan) olarak il sınırları içinde yayılış göstermektedir. Bölge teferruatlı çalışılırsa tahmini bitki türü sayısı 2000 civarı olacağını düşünüyorum.

Dünyada 260 bin, Avrupa kıtasında 12500, İranda 7500, Irakta 3500, Yunanistan'da 5500 ve Türkiye'de 11500 bitki türü var olduğu düşünüldüğünde Bitlis ili bitki çeşitliliği yönünden çok zengindir. Bitlis'te doğal olarak yetişen bitkilerin % 14 ü endemiktir. Bu oran Türkiye ortalamasına göre çok yüksektir.

Bitlis yöresinde halk tarafında bitkiler çok yüksek oranda gıda, baharat, tedavi ve süs bitkisi olarak kullanılmaktadır. Örneğin ilkbahar aylarında kadınlar haftalarca yaylalarda pancar dedikleri (Mendik, Siyabo, Sirik, Kereng, Lüş, Catır, Helız, Püng, Cüng, Sirmok, Rımbız, Sıtırk, kari vb.) doğal bitkileri toplayarak kimilerini sebze olarak, kimini otlu peynire katarak, kimilerini de akşam evinde pişecek aş katmak için ya da kurutup kışın yiyecek

olarak kullanırlar. Kimi de semt pazarlarında satarak aile geçimine katkıda bulunmaktadır. Bitlis'te *Casu* denilen halk hekimi dediğimiz koca karı ilaçlarını yapıp insanlara bitkilerle şifa dağıtan çok sayıda bilgin bulunmaktadır.

Bilim insanları bilimsel adlandırma kurallarını kabul ettiğinden bu yana Bitlis ili ve çevresinde topladıkları bazı bitkilere Dünya bilim literatüründe Bitlis'in adını vermişlerdir. Bu adlar Bilimsel kurallar çerçevesinde epitetlerine (bitlisica, bitlisianum, bitlisensis ve bitliscus) adlandırılmıştır. Bu şekilde adlandırılan 5 bitki türü Bitlis'in adı verilerek dünya literatürüne giçmiştir. Bunlar; **Isatis bitlisica**, **Gypsophila bitlisensis**, **Lathyrus bitliscus**, **Scrophularia bitlisica** ve **Verbascum x bitlisianum** olarak adlandırılmıştır.

Isatis bitlisica

Isatis bitlisica: Bilimsel adını Bitlis'ten alan bu bitki İlk kez 1950 yılında "Davis" isimli bir yabancı tarafından tip örneği Hürmüz köyü civarında bulunan Kamboz (Gampoz) Dağında toplanmıştır. 1964 yılında aynı kişi tarafından bilin dünyasına *Isatis bitlisica* olarak tanıtılmış ve tip örneği İngiliz kraliyet ailesinin herbaryumunda (bitki müzesinde)

bulunmaktadır. Yöre halkı tarafından 'Vesme' olarak bilinen bu bitki ev yapımı kilimlerde sarı rengi elde etmede boyamada kullanılır. Bu bitki çok yıllık bir bitki olup 50-60 cm uzayabilen ve çok dallanmış sarı çiçekli bir bitkidir. Dünyada sadece Bitlis'in Gampoza Dağında bulunan, Taşlık yamaçlarda ve deniz seviyesine göre 1950-2100 m yükseklikte yetişen bu bitki Haziran-Temmuz aylarında çiçeklenir.

Gypsophila bitlisensis

Gypsophila bitlisensis: Halk arasında 'Çohan' olarak bilinen bu bitki ilk kez yabancı bir bilim insanı tarafından Bitlis-Tatvan arasında 1910 yılında toplandı. Daha sonra 1962 de Bark adında bir bilim insanı "Förodin" tarafından Bitlis'in adına atfen *Gypsophila*

bitlisensis adlandırılıp yeni tür olarak dünya literatüre geçti. Bu bitki helva yapımında kullanılmaktadır. Tek yıllık bir bitki olup 15-40 cm kadar uzayabilen, Haziran ve Temmuz ayında beyaz çiçek açan bir bitkidir. Bitlis ile Tatvan arasındaki steplerde 1800 m arasında yayılış göstermektedir. Tip örneği İskoçyada Edinburg ve İngiltere Kew Herbaryumlarında bulunmaktadır.

Lathyrus bitlisicus: İlk kez ülkemizin yetiştirdiği güzide bilim insanı ve botanikçi hocamız rahmetli "Prof. Dr. Hasan Peşmen" tarafından Bitlis'te 1972 yılında askerlik yaptığı sırada Kirkor Dağında dolaşırken topladığı ve 1978 bilim dünyasına tanıttığı bir türdür. Halk tarafından 'Şolık' olarak bilinen bu bitki Dar yayılışlı olduğundan nesli tükenmek üzeredir. Dünyada toplayıcısı dışında ikinci kez tarafımdan toplandı. Çok yıllık olan bu bitki 60-70 cm boyundadır. Sadece Bitlisin Kirkor dağında 2500 m de meşelik alan içinde az bulunan bu bitki Temmuz ayında Çiçekleri Mavi-mor arasındadır. Tip örneği Hacettepe üniversitesi Herbaryumunda bulunmaktadır.

Lathyrus bitlisicus

Scrophularia bitlisica

Scrophularia bitlisica: Çok yıllık olan bu bitki 60-70 cm boyunda olup Nisan-Haziran aylarında yeşil ile sarı arası çiçek açar. İlk defa 1966 yılında yabancı bir bilim insanı tarafından Bitlis kalesinden Nisan ayında toplanmıştır. Daha sonraki yıllarda “Lall” adındaki bir yabancı bilim insanı tarafından 1970 bilim literatörüne (*Scrophularia bitlisica*) epitetli ad verilerek tanıtılmıştır. 1550-1900 m arasında ormanlık-step-kayalık alanlarda yayılış gösterir. Halk tarafından ‘Gıyaberaz’ olarak adlandırılan bu bitki sadece Bitlis il sınırları içinde yetişmektedir. Tip örneği İskoçyada Edinburg ve İngiltere Kew Herbaryumlarında bulunmaktadır.

Verbascum x bitlisianum: Verbascum longipedicellatum x Verbascum oreophilum bu iki türün bir araya gelerek oluşturduğu melez bir türdür. İlk kez 1951 yılında “Huber Morath” adında bir yabancı kereste tüccarı ve bilim adamı tarafından Bitlis yakınlarından toplanmıştır. Bilim dünyasına aynı kişi tarafından 1955 yılında Bitlis’in adı verilerek tanıtılmıştır. Halk tarafından ‘Masicark’ olarak bilinen bu bitki 1-2 metre arası boya sahip olup, yol kenarlarında yetişir. Temmuz ayında sarı çiçek açar. Sığır kuyruğu olarak bilinen bu bitki süpürge olarak kullanılır. Tip örneği İsviçrenin Cenevre kentinde bulunan Huber-Morath herbaryumunda bulunmaktadır.

Verbascum x bitlisianum